

A nemzeti művelődés minőségéért

Az alábbi vitaindító a magyar művelődés fejlődésének előmozdítása érdekében íródott, nem a „Művelt nép – emelkedő ország” című tanulmány kritikájának céljából. Mégis bevezetőként kitér erre az írásra, egyfelől azért, mert a Magyar Népfőiskolai Társaság az újonnan megválasztott országgyűlési képviselőnek, kulturális ágazati vezetőknél, újságíróknak megküldte ezt a tanulmányát, és ezzel határozottan jelezte a változtatás szükségességét. Másfelől azért kell az írással röviden foglalkozni, mert az a helytálló kritikán túl sajnálatos arroganciájával és az egyoldalúságával éppen olyan megközelítésre mutat jól érzékelhető példát, amit a magyar művelődés érdekében el kellene felejtetni. (Nevezett tanulmány olvasható a– MNT – honlapján).

Amiből elég volt

A munkacsoport – melynek vezetője a társaság elnöke, Sz. Tóth János – majdhogynem mellékesen 4 törvényre mondja ki, hogy azokat „Felül kell vizsgálni és/vagy új törvényt kell alkotni” (helyettük):

- a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi törvényt,
- a közhasznú szervezetekről szóló 1997. törvényt,
- a felnőttképzésről szóló 2001. évi törvényt
- és a szakképzésről szóló 1993. évi törvényt.

Pontokba szedett negyedoldali felsorolás ad választ arra a kérdésre, hogy „Miért korszerűtlenek ezek a törvények?” Mint kiderül, mindegyik egyformán korszerűtlen. Tehát a munkacsoport nem taglalta a részleteket, nem áldozott drága félsorokat arra, hogy külön indokolást adjon egy-egy szakmai ágazat működési módját egészében meghatározó törvény eltörlésére. Implicite azt állítja tehát, hogy úgy rossz az egész, ahogyan van. Holott nyilvánvalóan képtelenség, hogy a mindenféle ágazat egyesületeinek és alapítványainak, vagyis az egész civil szervezeti világnak a jogi helyzetét meghatározó törvényre ugyanazok a hibák legyenek jellemzőek, mint a szakmai alaptörvényekre, amelyek persze szintén nem egyformák.

A következő bekezdés közli, hogy önálló népfőiskolai törvényre van szükség. Nem mondja ki, hogy a felülvizsgálandó „és/vagy” átalakítandó törvények helyett kell a népfőiskolai törvény, ezt csak sugalmazza. Így persze vitatkozni is nehéz vele.

A sejtetés taktikai szándékot szolgál, mert ha úgy alakulnak a politikai viszonyok, akkor állításként lehet felfogni (Mi megmondtuk!), ám ha más irányba fordulnak a dolgok, akkor úgy is értelmezhető, mintha egy szót sem szóltak volna. De a tanulmány nem csak taktikai okokból, hanem a tartalmát tekintve is elnagyolt, kínosan ügyel a konkrétumok kerülésére. Nem művelődéstudományi tanulmány, nem is eszmei és politikai célokat stratégiai szándékkal összefoglaló írás, nem is a művelődés jogi vagy gazdasági környezetének elemzését adja és nem is az intézményi és szervezeti állapotot vizsgálja. Belekezd fontos témákba, de érdemben egyiket sem tárgyalja. Miért teszi ezt? Csak a művelődéstörténeti sértődöttségnek, az eszmeiségnek, a gyakorlati működési leírásoknak, a pénzügyi kimutatásoknak a keverésével juthat el végkövetkeztetéséhez, miszerint: Mindennek népfőiskolává kell válnia!

A tanulmány számos súlyos problémáját sorolja fel az egész magyar művelődésnek, a felnőttképzésnek, sőt Bibó Istvánt idézve az egész magyar történelemnek és társadalmi állapotnak. Eközben ismerteti az MNT (Magyar Népfőiskolai Társaság) elmúlt tíz évi költségvetését, valamint sikeresnek mondott projektjeit. Ezt sem mondja ki, csak nyilvánvalóvá teszi, hogy minden művelődési és történelmi problémának, az egész zsákutcás magyar fejlődésnek egyetlen megoldása van: a népfőiskolai törvény elfogadása (és lehetőleg minden más művelődéssel érintkező egyéb törvény eltörlése). Csak a melléklet, „A szabadművelődés nemzeti intézményi és döntéshozatali modellje” című táblázat közli a lényegét, azt, hogy a kicsiny falu művelődési házából az országos szakmai intézetig mindent meg kell változtatni és át kell keresztelni. Egyetlen csatolt táblázatról azonban szintén nehéz érdemi szakmai vitát indítani.

Jól láthatók tehát a szerkesztési eszközök: sejtetés, a megközelítési módok szakszerűtlen keverése és megfoghatatlan általánosságok kinyilatkoztatása. Ez az egyik jelenség, ami a magyar művelődés tennivalóinak tárgyilagos áttekintését és a fejlődés megalapozását évtizedek óta megakadályozza:

a nem tárgyyszerű, nem elemzésekre épített, hanem indulatvezérelt, elmélkedésbe hajló kinyilatkoztatás.

Nyilvánvaló, hogy mindez nem érdek nélkül történik, hanem a „szakmapolitikai kiszorítósdí” kedvéért. Valamilyen érdekcsoport megalapozatlan vádaskodásával, ügyes történelmi hivatkozásaival, a realitást sokszorosán meghaladó ígéretéseivel mindenki mást megpróbál lesöpörni a porondról, hogy ő maga kizárólagossá váljék. Ezért nem kell részletezni, hogy mi miért korszerű vagy elavult, semmit nem kell szakszerű érvrendszerrel bizonyítani, hiszen majd a befolyás megszerzése után az adott irányzat vezér személyisége megmondja, hogy mi a korszerű és mi nem, mi a felülről építkező elitizmus és mi az igazi alulról jövő kezdeményezés, mi szolgálja a művelődés „valódi” érdekeit és mi az, ami csak a népre hivatkozó demagóg félrevezetés.

Az elmúlt évtizedekben nem egy példa volt már arra, hogy hasonló úton-módon érvényesültek irányzatok mások rovására. Ma már nyilvánvalóan látszik, hogy a magyar művelődés fejlődését nem segíti a szakértáboroknak ez a fajta kiszorítósdíja. Kormánypárt-váltásnál egyesek elfoglalták a fontos pozíciókat, átfestették a cégtáblát, valamennyire háttérbe szorították a másik táborot és aztán élvezték a saját monopolhelyzetüket. Ez nem eredményezte a vérkeringés javulását, de még csak az információ növekedését sem, mert senki számára nem volt ösztönző erejű, a belül lévők úgyis megtalálták a maguk számítását, a kívül rekedtek pedig úgysem jutottak semmiféle esélyhez.

Erre a szemléletre ad most az MNT ismét jól látható példát, arra, ahogyan

különböző célok mentén kialakult csoportok (rész-) érdekeire alapozva próbálja meg bárki is az egész rendszert átalakítani.

A „Művelt nép – emelkedő ország” című tanulmányt valószínűleg se a művelődés irányítói, se a gyakorlat szakemberei nem tekintik az általa kívánt gyökeres változás irányait meghatározó munkának, ezért a kritika nem a hibáinak a feltárását szolgálta, hanem valóban annak a megközelítési módnak az ábrázolását, amin túl kell lépni.

Töredezettség

A magyar művelődés nem azért nem tölt be minőségi fejlesztő szerepet a nemzet életében, mert „közművelődésnek” hívják, holott „szabadművelődésnek”, vagy „közkulturális szolgáltatásnak” kellene nevezni, nem is azért, mert egy része művelő-

dési házakban zajlik, másik része civil szervezetekben, hanem azért, mert a legkülönbözőbb formai, szakterületi, fenntartók szerinti és politikai törésvonalak mentén úgy tagolódnak szekértáborokra, hogy az erők nem összeadódnak, hanem szétforgácsolódnak. Területfejlesztési, vidékfejlesztési, közösségfejlesztési, falufejlesztési, városfejlesztési, régió-fejlesztési, kistérség-fejlesztési, felnőttképzési és azon belül iskolarendszerű vagy munkaerő-piaci vagy népfőiskolai, mentálhigiénés, családsegítő, ökológiai, munkaügyi, művelődési házas, művészeti, tudományos, hagyomány-ápolási, fesztiválrendező, esély-javító, kisebbségi-kulturális, informatikai és azon belül teleházas, ifjúsági vagy éppen idősügyi, nő-ügyi ... és ki tudja még hányféle mozgalom, szolgáltatás próbál hatást gyakorolni ugyanazokra az emberekre és közösségekre. Elkülönült alcsoportot képeznek az ÁMK-k (általános művelődési központok) is és az IKSZT-k („integrált közösségi szolgáltató terek) is, vannak híveik, élharcosaik, csendes kritizálók és vad ellenségeik, ahogyan minden formának, iránynak akadnak hívei és lebecsülői. Mindezen művelődési, fejlesztési és felnőttképzési szakterületek mellett külön kategóriát és még többféle csoportot alkotnak az amatőr művészeti ágak szakmai szervezetei, melyek szintén különböző célok és irányzatok szerint tagolódnak. (És amelyekről egyébiránt a „Művelt nép – emelkedő ország” című tanulmány tökéletesen megfeleldez.)

Önmagában a sokrétűség jelentős érték és semmiképpen nem lenne szabad a politikától ügyesen megszerzett befolyással azt korlátozni. A magyar művelődés egy kicsit az egészségesnek tekinthetőnél még töredezetebb, de nem az irányzatok, formák, csoportosulások számszerű mennyisége miatt, – hiszen a sokféleség éppen felhajtóerőt is teremthetne –, hanem azért, mert több az elkülönülés irányába ható erő, mint az építő együttműködés és a kölcsönhatás. Mindenki a saját ügyében, „várában”, mozgalmában érzi magát biztonságban, ha onnan kimerészkezik, akkor mintha veszélybe kerülne eszmeisége, küldetése és egész szakmai kompetenciája.

A közreműködő csoportosulások belterjes szigetek halmazát alkotják, amelyek nem részei semmiféle közös rendszernek.

- Nem megfelelő a szakterületek között az információáramlás. Kevés a táborokat átjáró párbeszéd, mindenki a saját hírlapját és honlapját olvassa, a saját tanácskozásain mondja eredményeit és gondjait.
- Alig vannak gyakorlati érintkezési pontok. Az erőfeszítések ritkán találkoznak, nem adódnak össze, sőt inkább kiölik egymást az ugyanazon pályázati forrásokért való vetélkedésben. A sok nem több lesz, hanem az energiákat felémesztő, de mégis könnyen érdektelenségbe fulladó átfedés és ismétlődés.
- Nincs egészséges verseny és nincs építkezés. A helyben vagy a különböző szakmai szervezetekben születő, az országnak hasznára váló jó kezdeményezések nem kerülnek elismerésre, terjesztésre, nem jutnak átfogóbb szerephez, de az értelmiség és az irányítás felsőbb kultúraépítő szándékai is ritkán találhatnak követőkre, mert nincsenek meg a csatornák, amelyeken azok a valóság közelébe juthatnának. Mindenki „fürdik a maga levében”, helyben és az irányítás szintjén is, ami nem azért baj, mert sajnálatra méltó, hanem azért, mert így nem választódik ki a jobb, a hasznosabb, a nemzet kulturális önazonosságát hatékonyabban szolgáló ügy, program, kezdeményezés.

Sok jó szándék és hasznos erő szétforgácsolódnak a részterületek érdekeinek kisszerű fitogtatásában. Az együttélésének ezt a szintjét kell meghaladni, különben nem következik be jó irányú változás.

A megújuláshoz a művelődés helyzetének a szakterületek képviselőivel közösen folytatott, átfogó megvitatására, célirányos és ösztönzötten konstruktív konzultáció-sorozatra van szükség.

Az alábbiakban ehhez az eszmecseréhez próbálok szempontokat adni, megkísérelve vázolni a fejlődés néhány fontos feltételét. Nem teljes körű és nem végleges program következik, inkább csak példák annak érzékeltetése érdekében, hogy milyen jelentőségű szerkezeti elemek és milyen fajta cselekvési irányok lennének azok, amelyek érdemi változást eredményezhetnének.

A közösségből fakadó minőség élménye

A „sokoldalúan művelt szocialista embertípus” eszményének erőltetése óta nincs a kulturális politikának kézzel fogható célja, nincs átfogó rendszere, nem folyik erről érdemi gondolkodás. Az eddigi minisztériumok döntően a kultúrának a rangosabb szintjével és nemzetközi képviseletével foglalkoztak, a művelődést a három és félezer önkormányzat élteti - pénze és képessége erejéig. A magas kultúra és a helyi közösségi élet között a nemzeti művelődés egészének ügye nem kapott kellő figyelmet.

Talán ezért is gondolkodnak oly sokan formákban, irányzatokban és nem tartalmakban, nem átfogó célokban. Pedig az elbizonytalanodott nemzettudat újraépítésében döntő szerepet játszhatnak a Kárpát-medencét széles körben felölelő és sokak részvételével megvalósuló közösségi művelődési programok. Sőt, a nemzettudat fejlődése nem is képzelhető el a tartalmas öröm közös élménye nélkül.

A cél az, hogy a nemzeti művelődés a saját kultúráját a legmagasabb szinten éltetni képes kistérségek, tájegységek, városok, kerületek által adott élményből és példából épüljön fel, folyamatosan gyarapodjon, azonosságtudatot és örömet adva a nemzet polgárainak. Fel kell oldani a több évtizedes (vagy évszázados) rossz hangulatot és ráébredni végre arra, hogy olyan hazánk van, amelyiknek páratlanul sok művésze, tudósa, dala, tánca, meséje, hímzése, faragása és egyéb értéke van, amelyet nem csak turisztikai célból kell mutogatni, hanem elsősorban saját épülésünkre használni.

A magyar társadalom azért habzsolja olyan önfeledten a fogyasztói javakat és azért kiszolgáltatott a szórakoztatóipari termékek végtelen, híg áradatának, mert nincs közös érték-élménye. A szocializmus a népművelést eredendően a tudatformálás eszközének tartotta, és ha az agitáció fokozatosan szelídült is – sőt egyre többen tiltakoztak ellene, a nép művelése helyett a köz művelődését szorgalmazván –, megmaradt az a beidegződés, hogy az egyetemes értékekhez kell felemelni a partikularitásban rekedt rétegeket, illetve a magas kultúrát valamely úton-módon „levinni” a hiányos műveltségű tömegekhez. Arra azonban kevés figyelem fordult, hogy pontosan mi az, ami az emberiség hatalmas kultúrájából ide való, aminek helyben szervesülni képes íze, zamata, élettartalma van. Az elit és a mindennapi kultúra éles tagoltságát nem sikerült csökkenteni, olykor egy-egy palló megeremtette az átjárást (pl. a Röpülj páva vetélkedő, a táncház-mozgalom, a hetvenes évek avantgarde színjátéza). Vass Lajos, Sinkovits Imre, Szörényi Levente, Cseh Tamás – és kevesen mások – azért tudtak olyan elsöprő sikert elérni, mert az ellentmondásos és torzult helyzetben is képesek voltak hitelesek maradni, és a közösség saját világából minőségi élményt formálni.

Ez az út az, amin járni kell, hiteles és tartalmas élményt, saját magunkkal való örömteli találkozásokat létrehozni. Nem kell tehát létrán szállítani a „lent lévőeknek” a kultúrát, se őket a felmászásra ösztökélni, csak azt lehetővé tenni, hogy éljünk a meglévő értékeinkkel, valamint használjuk azt a tudást, amire az élet gondjainak a megoldásához szükségünk van. Csaknem elfelejtettük, hogy a művészi alkotómunka, a „mű”-

kedvelés, a közösségi élet, az ünnepek fényének megteremtése, a település fejlődéséért való cselekvés, ahogyan a nem a bizonyítványért folytatott tanulás is öröm. Különösen, ha a sokféle erőfeszítést jó érzékkel, méltó keretek között sikerül a nemzet boldogulásának építőkövévé tenni.

Mi tehát a művelődés mai célja?

A jogok tudatosítása, a lehetőségek kínálata és a távlatok megmutatása.

A tudás-szerzés, a közösségi lét, az ünneplés, az alkotás minden eszközét szakszerűen kell kínálni ahhoz, hogy Magyarország polgárai a világ legnagyobb magyar kultúráját éltsék. Rábeszélés nélkül remélhetőleg gyorsan nyilvánvalóvá válik, hogy a kultúra művelése nem csak joga, hanem a legtermészetesebb személyes érdeke mindenkinek és a boldogulás eszköze – a szó szoros értelmében. Senki ne az állam, ne a művelődéspolitikai, ne is a kultúra felkent papjainak a készítésére vagy kedvéért fedezze fel saját tájának hagyományait, szerezzék meg a maga életéhez szükséges ismereteket, hanem a maga öröméért és hasznáért.

Semmilyen más nép kultúrájánál nem szükséges a magunkét többre tartani, de a minőségének a kimunkáltságát és a közös gondozottságát azért a legjobbak közé érdemes emelni a világon.

Mit tehet ezért a művelődés irányítása és szervezetei? Azt semmiképpen, hogy bárkit is agitál, meggyőz, rafinált eszközökkel „rávezet” a tennivalókra. Nem felülről kell meghirdetni, hogy „Tied az ország, magadnak építed”. Nem csak azért, mert ezt a jelszót már lejáratták, (hiszen, aki nem pontosan úgy építette „magának” az országot, ahogyan azt előírták, azt lecsukták), hanem legfőképpen azért, mert ezt az elvet nem hangoztatni kell, hanem természetes gyakorlatként felfogni, és ennek jegyében három szinten cselekedni. 1) Minden igényt, kezdeményezést, szándékot a lehető legteljesebb mértékben komolyan venni, kiszolgálni és ez által megerősíteni. 2) Amennyiben lehetséges megemelni, azaz tágabb összefüggéseit, magasabb minőségének perspektíváit érzékeltetni. 3) Az értékeket a nemzeti és az egyetemes kultúra részévé tenni.

A művelődés érdemi építőerővé tételéhez magas fokú minőségérzék szükséges, nem szabad patetikusan dogmákba kapaszkodni, sem formákat erőltetni, látszat tekintélyeket tisztelni, viszont feltétlenül helyileg hitelesnek kell lenni mind az emberi, mind a kulturális minőség tekintetében. A múltban megalapozott közös kincseket a minőségérzék és a hitelesség mellett a jövő igényeit is kielégítő kommunikációs módszerekkel és szervezési tudással – azaz nagyon is korszerűen és szakszerűen – lehet csak élővé és jelenvalóvá alakítani.

Szerves szakmai és civil fejlődés

A művelődés különböző intézményei és szervezetei más és más adottságokkal rendelkeznek és más adhatnak hozzá a rendszer működéséhez. A szakembereket tömörítő intézmények tervezhető és kiszámítható munkát végeznek, szakszerűségük a minőséget és a szervezési biztonságot garantálhatja. A civil szervezetek az egyéni aktivitás egy irányba mozdításában, erejének közös hasznosításában töltenek be pótolhatatlan szerepet.

Ma mindkét oldal képessége csökevényesen érvényesül. Az intézmények nem kapják meg a kellő feltételeket a munkájukhoz. A méltatlan közalkalmazotti bérek fennen hirdetik a környezet számára, hogy a kultúrával való foglalkozás társadalmilag nem megbecsült, sőt, a szerencsétlenségnek egyik fajtája. A szakalkalmazottakon kívül alig van technikai személyzet, a szakembereknek kell ellátni majd hogyanem segédmunka

szintű feladatokat is. A 2010. évi költségvetés felfüggesztette a továbbképzési támogatást és a dokumentumvásárláshoz való hozzájárulást. Ez tényleges gondot is okoz, de emellett jelzi a szakmaiság megbecsülésének a hiányát, hiszen mind a szakemberek tanulását, mind a szakkönyv-vásárlást mellőzhető luxusnak minősítette a kormányzat.

Hosszú évtizedek óta – többé-kevésbé a hetvenes évek közepétől – leépülés, visszafo-gás, romlás történik. A közgyűjtemények és a közművelődési intézmények működésé-nek legnagyobb gátja a központi és önkormányzati források reálértékének fokozatos és mára súlyossá vált csökkenése. Eközben a működési költségek folyamatosan növe-kednek. A következmény: a rosszabbodó körülmények között egyre kevesebben egyre többet dolgoznak. A közalkalmazotti létszámstop hatására pedig várhatóan tovább csökken a szolgáltatások száma.

A halmozódó hátrányok miatt a közművelődési és közgyűjteményi intézmények nem hogy erősödnének, és a korszerűen igazodnának a késő-modern kor kulturális körülményeihez, hanem gyengülnek, szakemberállományuk egyre inkább kontraszelektált.

A művelődés állami támogatása döntően a közgyűjteményi és közművelődési norma-tív hozzájárulás. Ez az összeg az elmúlt 8 évben folyamatosan csökkent. A mintegy 600 muzeális intézmény, a szolgáltató helyeivel együtt több mint 4000 könyvtár, 3000 művelődési ház és közművelődési szervezet, valamint a levéltári hálózat – tele-pülési és megyei együttes – támogatásának a teljes összege 15 milliárdnál kisebb ösz-szegre szűkült 2009-ben. Egy intézményre átlagban 1,8 millió forint jutott, amiből állománygyarapítást, kutatást, szakszerű őrzést és fejlesztést, minőségi rendezvény-szervezést nem lehet megoldani, ennyi pénzből egyetlen egy adminisztrátorral műkö-dő kis irodát is nehéz fenntartani.

Semmivel nem kedvezőbb a civil szervezetek helyzete sem. Az állam szerepe ezen a területen szükségszerűen más, de az aktivitás fenntartásához szintúgy nélkülözhetet-len a célirányos gazdasági támogatás, valamint a non-profit szféra tartalmi törekvése-inek és tényleges tevékenységének az érdemi komolyan vétele. Ez idáig a civil szerve-zetek inkább bürokratikus figyelembe vételre számíthattak, a hivatal többnyire csak alkalmi és formális kapcsolatra mutat hajlandóságot. Magyarán: a kötelezően letudott egyeztetéseknek, az igények jelzésének semmiféle következményük nincs.

Az önkormányzatok általában a civil szervezetek munkáját az olcsón fenntartott köz-intézményeknél is olcsóbb szolgáltatási formának tekintik. Arra törekszenek, hogy saját művelődési feladataikat az önkéntesség kihasználásával – úgymond – „letud-ják”.

A civil szervezetek sokféle többlettel gazdagíthatják a közösségi életet, különleges ér-tékeket teremthetnek, de – jellemzően – nem arra hivatottak, hogy kötelezettség-szerűen ellássák egy település önkormányzati alapfeladatait, azaz tartósan és tervez-hetően helytörténeti gyűjteményt működtessenek, felnőttképzést folytassanak, ren-dezvényeket szervezzenek, amatőr csoportokat tartsanak fenn. Ki gondolná például, hogy Mezőkövesden vagy Alsócsernátonban mezőgazdasági gépeknek hatalmas gyűj-teményét hozza létre, az egyéb közművelődési feladatok ellátásától függetlenül?! Márpedig civilek mind a borsodi, mind a Kovászna megyei településen megtették ezt. Szerencsére ezrével sorolhatóak a kultúrát, a közösségépítést, a művészeti életet egyénivé varázsoló, izgalmas civil produkciók, melyeknek nem az alapellátás a célja.

A különbségek nem minőség-béliek és nem is tematizálhatóak, inkább a folyamatosan munkát végző iparos és a hobbiként különlegességeket előállító műkedvelő példája

mutatja az eltérést, s a felcserélhetetlenséget. Mindkettő adhat ki a kezéből remekművet is és fércmunkát is, alkothat eredeti vagy szokványos dolgot, csak a működés folyamatossága és rögzített kötelezettségei különböztetik meg a kétféle viszonyt. Ám a politika ezeket a sajátosságokat sokszor nem tiszteli, és ezzel nem segíti a helyi kulturális élet fejlődését, mert egyszerre és egyformán sérti mind az intézményi, mind a civil szervezeti szférát. Az egyiket azért, mert félti a saját működési területét, ha azt teljes egészében civilekre akarják terhelni, a másikat azért, mert „ingyenes közmunkává” degradálják hasznos kulturális aktivitását.

Csak a szolgálat szakszerűségének, valamint az önkéntesség szabadságának és hasznosságának a tiszteletével, a szükséges feltételek megteremtésével lehet jól működtetni a kultúra hallatlanul érzékeny rendszerét. És sajnos erre kevés a jó példa. A legtöbbször néhány látványos akció, rutinszerűen megtartott nagyrendezvény helyettesíti a folyamatos művelődési életet, és ez nem pótolja a minden részletre kiterjedő figyelmet. Nem egyszer mind a szakemberek, mind a civilek lebonyolító végrehajtók kötelező feladatokban, anélkül, hogy sajátos tudásuk érvényesülne, különleges elképzeléseik megvalósulnának.

A művelődés szerves kibontakozását

mindkét oldal megerősítése,

a szakembernek és az önként a társadalomért cselekvő civilek kompetenciájának tiszteletben tartása, gazdasági körülményeik határozott javítása és kölcsönösen hasznos együttműködésük eredményezheti.

Nemzeti Művelődési Tanács

A szocializmusban az intézményrendszer felépítését, a közreműködő káderek kiválasztását, a közvetített kultúra tartalmát, vagyis gyakorlatilag mindent az állam akart megszabni. Az ettől való eltávolodás során azonban eljutottunk odáig, hogy ma alig van bármilyen összefogás, közösen elfogadott cél, minőség-tudat vagy értékelvű építkezés. Magyarán: a szándéka szerint tökéletes központosítottságtól eljutottunk a majdnem teljes dezintegrációhoz. Vannak ugyan kivételek, mint például a Közkincs kerekasztalok, amelyekben a résztvevő kistérségek igyekeznek összehangolni közösségfejlesztő erőfeszítéseiket, ám a jó példák ellenére nem mondható el, hogy a sokféle autonóm közreműködő megtanulta volna, hogyan építheti együttesen és demokratikusan a nemzeti művelődés egészének rendszerét, tartalmát és nyilvánosságát.

Az állapot javításáért sokat tett a Magyar Művelődési Intézet (nem csak amióta Képzőművészeti Lektorátusnak is hívják) információs szolgáltatásaival, kutatásaival, kiadványaival, szakmai tanácskozások szervezésével, többek között a már említett Közkincs kerekasztalok éltsre segítségével. Önmagában azonban pénz, igazgatási befolyás és mozgósító erejű politikai támogatás nélkül nem tudott áttörést elérni.

Más módon, de ez mondható el a Nemzeti Kulturális Alapról is, amely folyamatok elmondhatatlan sokaságában töltött be ügymentő szerepet. Bizonyosan súlyos romlás következett volna be e szervezet sokirányú támogatása nélkül, és a legfontosabb, hogy a művelődés egészén belül – veszteségek, nehézségek és kihasználatlan lehetőségek ellenére – sok minden szinten tudott maradni. A folyamatok jó irányú elmozdulását azonban az NKA sem érte el. Kétségtelenül nem is feladata, nincs is erre apparátusa, ennek ellenére azért e roppant szegény ágazatban ennyi pénz betölthetett volna tetten érhető fejlesztő szerepet.

Részleges intézményi, vagy alapítványi eredmények ellenére nincs a kultúra, a társadalom, a közösség és az egyén egymáshoz való viszonyát egészében értő, annak eszmei, de gyakorlati szervezési kérdéseit is átlátni képes gondolkodás ma Magyarországon. Sőt feltételezhető, hogy a sokszínűvé és zaklatottá vált globalizált világban az összefüggések halmazát nem is képes folyamatosan és naprakészen kezelni egyetlen ember, vagy munkacsoport. Ezért a művelődés egészének hátrányos helyzetén

egy rangos, országos koordinációs szervezet az,

amely nagy eséllyel változtatni tudna. A szervezetre talán megfelelő név lenne a Nemzeti Művelődési Tanács (a továbbiakban: tanács).

A tanács tagjai: a Nemzeti Erőforrás Minisztériumának vezetői, az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának elnöke és alelnökei, az NKA elnöke és érintett kollégiumainak vezetői, a művelődési intézet és fontosabb osztályainak vezetői, nemzetközi, határon túli és országos szerepkörű szakmai szervezetek képviselői (beleértve felnőttképzési, szakköri, népművészeti, amatőr művészeti ágazatok szervezeteit), a felsőoktatás andragógiai tanszékeinek vezetői, a munkavállalók képviselőiben a KKDSZ elnökségének érintett tagjai, a tudományos akadémia, a KSH, az egyházak, a nyugdíjas és az ifjúsági szervezetek kulturális tagozatainak képviselői, valamint tekintélyes, a művelődésért cselekvő értelmiségiek, rangos médiumok szakemberei.

A tanács legfontosabb három feladata lehet:

- a helyzet elemzése és értékelése, a begyűjtött javaslatok áttekintése,
- a nemzeti művelődés fejlődését szolgáló fontos akciók és rendezvények elindítása, illetve a szervezés kezdeményezése,
- a kultúra médiában való jobb jelenlétének elősegítése.

- 1) A művelődés egészének és egy-egy szegmensének áttekintése, döntően a tanács résztvevőinek és az adott szakterület érintett szakembereinek a beszámolóai alapján, a lehetőség szerint az adatok európai összehasonlításával. Tematikailag elemzést kívánnak többek között az egyes amatőr művészeti és népművészeti ágazatok, az egyes közösségi művelődési területek, mint például a honismeret, vagy a mentálhigiéniai segítő szolgáltatások, a felnőttképzési és közösségfejlesztési irányok, kísérletek, vagy olyan sajátos műfajok, mint például a drámapedagógia. A tematikai megközelítés mellett számos más szempontú elemzés is szükséges, mint az egyes intézményi, vagy civil szervezeti formák helyzete, problémái és lehetőségei (pl. a népfőiskolák, a TIT, vagy a TEMI), emellett a különböző életkorúak művelődése, a szakmai képzés helyzete, a határon túli magyar művelődés gondjai, a turizmus és a kultúra kapcsolata és így tovább.

A különböző szakágak, irányok, intézmények helyzetének elemzésén túl, és ennek tapasztalataira építve olykor az egészset is mérlegre kell tenni, azt, hogy miközben egyes területeken szép eredmények születnek, és ebből kikeveredik a kreatív sokszínűség gazdag rendszere, aközben azért a magyar művelődés egészén belül maradnak-e ellátatlan, vagy rosszul ellátott területek. Miközben sokan sikerrel dolgoznak egy-egy ügy előremozdításáért, aközben a kulturális hátrányok csökkentéséért szinte semmit nem teszünk. A leszakadó települések és társadalmi rétegek esélyeinek javítása lenne például az egyik feladat, amelynek útját-módját ki kellene dolgozni.

A művelődés ágait, irányait, kezdeményezéseit természetesen nem szabad rangsorolni, ritka kivételektől eltekintve a közösségi együttlét és a kreativitás akkor is érték, ha bizonyos szakmai, formanyelvi vagy esztétikai szempontból kifogások is emelhetőek ellene. A tanács azonban nem irányító szervezet, elemzései semmiképpen nem járhatnak értékítélettel, vagy kritikával, nem adhatnak eligazítást az adott tevékenység folytatásának mikéntjére vonatkozóan. Az állapotértő feltárásán és elemzésén túl a tanács rávilágíthat az adott szakterület, tevékenység, intézményi vagy civilszervezeti forma speciális problémáira, eredményeire, nemzetközi összehasonlításának tapasztalataira, fejlődésének lehetőségeire, de egyes intézményt, civil szervezetet, amatőr csoportot nem minősíthet.

A szerkezeti okokat feltárva, a rendszer egészében szükséges átlátni, hogy az adott tevékenységet sújtják-e különös problémák, illetve ezek hogyan orvosolhatóak. Például a felnőttképzési törvény életbelépése óta Magyarországon megerősödött a munkaerő-piaci képzés, de erősen háttérbe szorult minden egyéb művészi, tudományos, világnézeti képzés és ismeretterjesztés. Ugyanakkor új gondok jelentek meg, de ezekre egy évtizede nem figyel senki, pedig határozott intézkedések lennének szükségesek. Más területeken a szakirodalom, vagy a képzés hiánya hátráltatja a haladást. Számos olyan strukturális hiányosság vagy torzulás létezik, aminek a javításához nem feltétlenül több pénz, csak célirányos intézkedés lenne szükséges. A tanács jogosítványai másra nem terjednek ki, de arra igen, hogy nagy eséllyel felhívja az érdekeltek figyelmét a feltárt tennivalókra.

Szükség van a minőséget teremtő példák megmutatására és arra, hogy a tekintéllyel rendelkező grémium felhívja a figyelmet a jó megoldásokra, a lendületet és hitet adó kiválóságokra. Számba kell venni az eredményeket és gondoskodni róla, hogy azok ismertek, átvehetőek és követhetőek legyenek. Ha ehhez speciális programokra van szükség, akkor elő kell segíteni, hogy legyenek ilyen képzések, vagy kiadványok, vagy találkozók.

A problémák feltárásán, a kiváló minták megmutatásán túl további eszköze a tanácsnak az, hogy felfedezze itthoni, határon túli, vagy külföldi kezdeményezésekben a nagyobb mérvű lehetőségeket, és felvázoljon olyan eljárásokat, amelyek ennek kibontakozása irányába hatnak. Ellentétben az előbb említett jó mintákkal, itt olyan eljárásokról van szó, melyek itthon még nem bizonyították életképességüket, nem sikeresek, de azzá válhatnak. Jól tudjuk, hogy a skandináv társadalomfejlődésben döntő szerepet töltöttek be és ma is igen fontosak a tanuló körök, amelyek itthon csak ritka kivételként fordulnak elő. Nem kizárt, hogy az általános felnőttképzés gyengeségeit éppen hasonló önkéntes szerveződésű közösségi ismeretszerzés ellensúlyozhatná. A kiragadott példán túl a szociokulturális animációnak, a kulturális segítőmunkának, vagy a távoktatásnak számos olyan eljárása van, amely kevéssé ismert Magyarországon, ugyanakkor lehetséges, hogy a körülmények változása folytán éppen most válhatna népszerűvé.

- 2) A kutatások, képzések, kiadványok, konferenciák, fesztiválok, vetélkedők és egyéb rendezvények mind-mind sokféle egyéni szempont, különleges helyi érdek és véletlen tény eredményeképpen jönnek létre. Ez így van rendjén, csak így létezhet a sokféle színt, változatot, formát felvonultató gazdagság. A kultúrát semmilyen részletében nem szabad korlátozni, skatulyákba szorítani, korlátozásra emlékeztető rendszabályoknak alávetni. De azért azt a kérdést időszakonként mégiscsak fel kell tenni, hogy a spontán szerveződésben megszületnek-e a legfontosabb kérdésekre választ kereső kutatások, a legkorszerűbb ismereteket adó kiadványok, képzések, az értékeket bemutató rendezvények.

A helyzetelemzésből fakadó tapasztalatokra építve a tanács javaslatokat tehet kiemelt országos konferenciára, pályázatra, ösztöndíjra, gyakorlati módszerek átvetelét segítő továbbképzésre, legfőképpen pedig a művelődés színeit és legnevesebb tartalmait a mai igényeknek megfelelő kommunikációs módszerekkel bemutató rendezvényekre, versenyekre, szemlékre, amelyeknek a médiában való megjelenését is határozottan segítheti.

- 3) Ez összefügg a tanács harmadik cselekvési lehetőségével, a művelődés médiában való jelenlétének határozott erősítésével.

A magyar művelődés helyzete egyáltalán nem kedvező, de annál azért sokkal jobb, mint amennyi a sajtóban látszik belőle. Ma viszont az, ami nincs jelen a médiában, az gyakorlatilag nem is létezik, értékét veszti, jelentéktelenné válik.

A művelődés és a tömegkommunikáció viszonyát legalább három súlyos baj terheli: nagyon kevés hely jut a bemutatására, ezen kívül, amikor szó van bármiféle közösségi kulturális kérdésről, akkor csak a panaszkodás, a baj, a lerobbant intézmény jelenik meg – holott azért nem csak gondok vannak –, harmadszor a médiumok saját műsoraik, vagy cikkeik között is roppant kevés kulturálisan értékes felvilágosítást, vagy művészeti tartalmat közölnek.

A tanács a médiumok képviselőivel közösen, az ő igényeikhez igazodva tervezhet olyan akciókat, amelyek szakszerű kommunikációs irányítással a nézőnek, hallgatónak, olvasónak is élményt ad, a művelődés rangját és erejét is növeli.

A tanács, a művelődés és a médiumok jó érzékkel kialakított kapcsolatában sokkal nagyobb lehetőségek rejlenek, mint egyetlen seregszemle lebonyolítása, de például a kistájak jól felépített, hitelességre és minőségre törekvő televíziós kulturális vetélkedője is fontos országos eseménnyé válhat. A pályázó tájegységek abban mérhetik meg erejüket, hogy a térség, város, kerület egyedi szellemiségét és szépségét hogyan éltetik, hogyan mutatják ezt meg művekben, rendezvényekben, közösségekben, ízekben, gyűjteményekben.

Nem következik be haladás annak céltudatos akarása nélkül, tárgyilagos elemzés, erre épülő következetes gondolkodás, javítás, húzóerőt alkotó minták elismerése és követés nélkül. A szabadság nem piacépes területeken nem bizonyos, hogy létrehozza a mindenre kiterjedő rendet. Nem szűnnek meg a hiányok, nem oldódnak meg a problémák maguktól, ezért szükség van – a szabadság sérelme nélkül – a minőségi művelődés céljainak, a nemzeti kultúra épülésében betöltött szerepének, az ezért dolgozó szakemberek és civilek helyzetének, a művelődés szerkezetének, arányainak, fejlődési lehetőségeinek következetes és közös áttekintésére. Ha a jó érzékkel gondozott, széleskörű együttműködésben fejlődő művelődés közös örömforrássá, az épülés és a boldogulás eszközévé válna, akkor ez a szakterület kiemelkedően sokat tehetne azért, hogy ne csak sodródjunk, ne csak túlélésre törekedjünk, ne csak a lemaradáson keseregjünk.

Budapest, 2010. augusztus

Földiák András

(A szerző a Közgyűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezetének az elnöke, a Magyar Művelődési Társaság társelnöke. Mindkét szervezet fórumai, elnökségének tanácskozásai, szakmai anyagai elősegítették ennek a tanulmánynak az elkészülését, ez azonban önálló munka, olyan vitáit, melyet eddig egyik szervezet testülete sem tárgyalt.)